

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 43, godina XXII
maj, 2017. [str. 133-137]

© Monos 2017

PRIKAZI I OSVRTI

Adnan Jahić, *Vrijeme izazova, Bošnjaci u prvoj polovini 20. vijeka*

Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Sarajevo, 2014.

Ova knjiga, svojim sadržajem obuhvata jedno od najdramatičnijih razdoblja u historiji Bošnjaka. Na dramatiku tog vremena, uticale su, prvenstveno, vanjske historijske okolnosti (u prvom redu dva svjetska rata), te nestanak starih imperija (Austro-Ugarske i Osman-ske carevine), nastanak Sovjetskog saveza, te uspostava i propast prve države Južnih Slavena (Kraljevine SHS/ Jugoslavije), potom nastanak i nestanak NDH kao ratne fašističke izrasline i na tkivu BiH i napokon stvaranje socijalističke Jugoslavije kao potpuno novog držav-no-društvenog ustroja u granicama predratne države, odnosno Kraljevine Jugoslavije... To su, dakle, neke historijske kulise u okviru kojih se odvija "dramska radnja" ove, još jedne velike knjige profesora Adnana Jahića.

Premda nije pisana kao historijska sinteza (sastoji se od 12 dužih ili kraćih historijskih studija), –ova knjiga izgleda, ipak, kao jedna zaokružena cjelina, koju osim naslova, na poseban način povezuje ono što karakteriše svaku dramu ili dramsku formu u književno-teoret-skom smislu riječi, a to je takozvano "jedinstvo radnje, mjesta i vremena".

Zašto sam se, za ovu priliku, simbolički poslužio nekim terminima iz teorije književnosti da bih u najkraćem predočio tematski, sadržajni i vremenski okvir ove knjige? Zato što nam svojim sadržajem, svojim naslo-vima i podnaslovima uobličava, a zatim otkriva, jednu mega pozornicu, na kojoj su glavni akteri "dramske rad-nje" Bošnjaci u sudaru sa izazovima vremena i u sudaru sa samim sobom. Jeka tih sudara i sudaranja nekad više, nekad manje čuje se i u ovom vremenu sadašnjem.

Kada je riječ o “jedinstvu radnje”, može se reći da ga čini slijed najvažnijih historijskih događanja na putu mukotrpnog sazrijevanja Bošnjaka – od izgubljene (i što ne reći, prokazane kao izdajničke) vjerske skupine, do narodnog, odnosno nacionalnog identiteta i vlastite države.

Što se tiče «mjesta radnje», naravno to je Bosna i Hercegovina u administrativno-pravnom smislu, različito «aranžirana» i uređena u pojedinim vremenskim periodima: od statusa «korporus separatum» u toku i pred propast «Crnožute monarhije», zatim prividno zadržane administrativne cjeline u prvim godinama Kraljevine SHS, potom podjele na 4 banovine u vremenu diktature i napokon njeno pucanje po sporazumu «Cvetković – Maček», 1939. godine... Nedugo zatim uslijedilo je «potapanje» teritorije Bosne i Hercegovine u okvire NDH i, napokon, njeno «izranjanje» u statusu avnojevske, odnosno zavnbihovske republike, ravnopravne sa ostalim republikama, koje su činile novu socijalističku Jugoslaviju.

Dramsko “jedinstvo vremena”, autor je “upisao” u sam naslov ove svoje knjige kao vrijeme izazova za Bosnu i za bosanske muslimane, odnosno Bošnjake u prvoj polovici 20. stoljeća,

“Dramska radnja” ove knjige podijeljena je u 12 mega scena (to jest 12, po obimu većih historijskih studija), koje se manje-više prenose ili prelijevaju iz jednog historijskog perioda (ili dramskog čina) u drugi ili čak u treći, pa se ponovo vraćaju prvom itd. To i jeste odlika dobrog i, što ne reći, originalnog stila ovog autora, koji zaslužuje posebno razmatranje kao primjer “dobrog pisanja historije”.

Kada je riječ o tom stilu, ovdje ću se, ipak, za ilustraciju, samo ovlaš osvrnuti na studiju “Rijaset Islamske zajednice u procjepu između političke stvarnosti i vjerskih imperativa”, koju autor počinje, hajmo reći, iz četvrtog, zadnjeg čina, odslikavajući stanje Rijasetu, kao vjerske institucije bošnjačkog naroda u

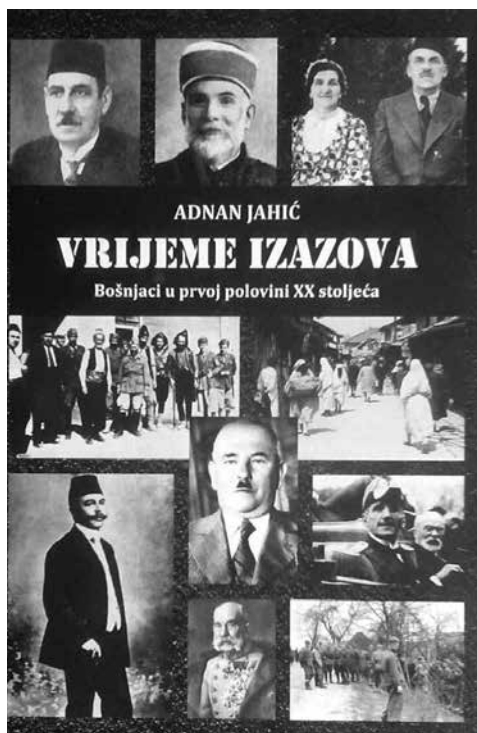
socijalističkoj Jugoslaviji, poslije smrti Reisu-l-uleme Sulejman ef. Kemure, 1975. godine, da bi nas, nakon toga, “vratio u rikverc”, u prvi i drugi čin, ulazeći u dramatiku uspostave institucije Reisu-l-uleme i Rijasetu, odmah poslije dolaska “Švabe u Bosnu”, 1878. godine (koji je time želio, u prvom redu, da Bošnjake što prije i što više odvoji od njihovog duhovnog centra u Istanbulu i da ih okreće prema Beču), potom nas autor upoznaje sa likom i djelom jednog od najpoznatijih i najvećih u historiji te institucije – Reisa Džemaludina Čauševića, ukazujući na uzroke i posljedice snažnih otpora i omraza s kojima se borio, ilustrujući tako-velike raskole u duhovnom biću bošnjačkog naroda toga vremena i td.

U želji da argumentujem izrečene komplicirano autoru u pogledu stila, ali i snalaženja i prepoznavanja “pravih” izvora ili bitnih njihovih poruka, navest ću samo dva primjera iz prve studije u ovoj knjizi, već spomenute pod naslovom “Rijaset Islamske zajednice u procjepu između političke stvarnosti i vjerskih imperativa”. Da bi što bolje osvijetlio raspoloženje većine Bošnjaka, koji su s nevjericom, dubokim razočarenjem i rezignacijom prihvatili aneksiju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, 7. 10. 1908. godine, autor navodi dvije karakteristične rečenice iz nekog od tadašnjih listova. Naime, iskazujući to svoje razočarenje, pojedini Bošnjaci, otvoreno su govorili: “Volim krepkog sultana, nego Franju Josipa, ali i njega prije nego li Srbiju i Crnu Goru. Tokom smirivanja tzv. Aneksione krize, pogodba o novčanom obeštećenju Turske za izvršenu aneksiju Bosne i Hercegovine na većinu Bošnjaka djelovala je šokantno. Autor navodi izvor kojim ukazuje kako se u narodu tih kriznih dana, sa osudom i ogorčenjem govorilo: “prodaju nas kao ovna za kurbana – 35 kruna po glavi (...) svi koji imaju mogućnost će se iseliti, pa makar puzeći...” Ovi citati (a ima ih bezbroj), želio sam, uz ostalo, potkrijepiti izrečenu ocjenu da je ova knjiga po svom jeziku, po svom, stilu, krajnjim porukama i što

je najvažnije – čitljivosti – dobra historijska čitanka u pozitivnom smislu te riječi, zato što je (i pored izuzetno obimne i opširne stručne i naučne argumentacije u samom tekstu i dosta opširnim fus notama) mogu čitati i oni koji se ne bave stručno historijom kao jako dobro i prohodno, u prvom redu historijsko štivo. Dakle, ova knjiga se podjednako nudi i stručnoj i široj čitalačkoj publici – što je svakako jedan kvalitet više koji se teško postiže u obradi ovako složenih historijskih tema – da tekst podjednako zainteresuje i jedan i drugi krug čitalaca.

U tom kontekstu, bitno je naglasiti i sljedeće: autor ove knjige, je jedan od rijetkih istraživača, koji se zavrća već obrađenim temama i objavljenim priložima, dotjerujući ih ili dopunjujući novim izvorima, novim saznanjima i zaključcima. U takvoj jednoj, hajmo reći, stvaralačkoj dinamici nastajali su i radovi objavljeni u ovoj knjizi. Autor ih je ne samo sadržajno i faktografski upotpunio, već ih je i **stilski strpljivo popravljao i brusio**.

Komponovana iz 12 različitih historijskih radova, nastalih u zadnjih nekoliko godina, ali i dopunjenih novim autorovim spoznajama i izvorima, ova knjiga pojavljuje se kao jedna rijetko zanimljiva kolekcija odabranih historijskih tekstova koji se zasnivaju na analizama i argumentima, “potkovanim” prvo-razrednim i dobro odabranim izvorima za jednu kvalitetnu historijsku sintezu o putevima i stranputicama nacionalnog, političkog, duhovnog i kulturnog razvoja i sazrijevanja bošnjačkog naroda u prvoj polovini 20. stoljeća. Kroz “činove” i pojedine scene, koje uokviruju naslovi i podnaslovi pojedinih poglavlja u ovoj knjizi, autor je uspio rasvijetliti ključne međaše i glavne miljokaze na tom mukotrpnom putu (bilo kroz događaje, bilo kroz ličnosti–u njihovom hodu i dinamici), ali ukazati i na ozbiljne stranputice, lutanja i raskole u bošnjačkom korpusu, čije posljedice uveliko prepoznajemo i u našoj sadašnjoj neveseloj stvarnosti.

Zašto je još važna ova knjiga?

Prije svega, znalacki i zanatski obrađene teme i naslovi (odlika dobrog stila), sa obiljem historijskih izvora prvog reda i impozantnim spiskom relevantne literature, poslužit će kao inspiracija za neke nove istraživače, te tako, zasigurno “poroditi” i neke nove knjige. To je što se tiče njene važnosti i “upotrebne vrijednosti” za, hajde da kažem, esnaf historičara.

Međutim, ovdje želim snažnije ukazati na jedan, ako ne novi, a ono sasvim drugačiji pristup autora našoj nacionalnoj prošlosti. O čemu se radi? Činjenica je, naime, da i bošnjački narod spada u kategoriju onih naroda (i civilizacija) “koje se nisu mogle razviti zato jer su im tuđinske snage osporavale pravo na moralni i materijalni opstanak”. Od te historijske istine, prof. Jahić i polazi u svim svojim istraživanjima–ali on se tu ne zaustavlja. On svjesno svoj istraživački pogled usmjerava na stanje tog naroda “iznutra”, potenciraju-

ći značaj njegove vlastite uloge u prostoru i vremenu. U centar pažnje stavlja rasvjetljavanje unutarbošnjačkih prilika, prvenstveno se baveći odnosom vodećih bošnjačkih elita prema gorućim pitanjima u tom "vremenu izazova" – političkim, društvenim, kulturnim, duhovnim itd. Ne libeći se da ukaže na pojave apatije, uskogrudosti, neznanja i raskola, sebičluka, zaostalosti ...on ističe kao dobru praksu (ponekad, nažalost, i kao rijetke izuzetke) zalaganje nekih pojedinaca koji su se borili i izgarali, trudeći se da to stanje promijene. Međutim, kako reče u uvodu ove svoje knjige, danas se u bošnjačkoj javnosti, a nerijetko i u naučnim krugovima, u mnogim opservacijama i analizama, novija prošlost Bošnjaka (uključujući "sva nacionalna i političko-društvena kretanja u BiH tokom minulog stoljeća"), "posmatraju u okvirima unaprijed određenih odnosa, s Bošnjacima kao stalnim i isključivim žrtvama velikodržavnih aspiracija iz bosanskohercegovačkog susjedstva, u neprekidnoj borbi za vlastiti opstanak i prava koja im se osporavaju". Bez obzira koliko ovakva shvatanja imala svojih uporišta u stvarnim historijskim tokovima, autor se nimalo nije dvoumio u namjeri da u svojim istraživanjima pokaže i dokaže, konačno da i u uvodu knjige bude do kraja jasan, kako takav pristup zamagljuje "perspektivu posmatranja i razumijevanja bošnjačke prošlosti, naročito unutarbošnjačkih prilika i odnosa intelektualnih, vjerskih pa i ekonomski bolje stojećih elita u prelomnim historijskim događajima i društvenim turbulencijama, ratovima i pustošenjima."

Dakle, nije bez razloga, kritički ukazao na taj "manihejski diskurs" u nekim današnjim stereotipima, u okviru kojih se trenutni društveni i politički odnosi pokušavaju proicirati u tu blisku prošlost, umjesto da se iz nje izvlače odgovarajuće pouke za sadašnjost, kojih ima u izobilju.

Bježeći od tih stereotipa, profesor Jahić odavno već primjenjuje sasvim drugačiji pristup, kritički opservirajući određene druš-

tvene procese u prošlosti (kultura, politika, nacija, vjera) unutar samog bošnjačkog korpusa, odnosno na tim bošnjačko-bošnjačkim relacijama. U ovoj knjizi, bacio je puno više svjetla u odnosu na neke slične analize drugih autora, na kontinuitet bošnjačkih političkih i duhovnih raskola, koji ovaj narod prate takoreći od početka modernog parlamentarizma i političko-stranačkog organizovanja, od prvog Bosanskog ustava, pisanog i poslanog iz Beča, 1910., do posljednjeg, pisanog i poslanog iz Dejtona 1995. godine. Spomenimo samo sukobe prve bošnjačke političke stranke – MNO sa autonomističkim ciljevima za BiH sa prohrvatski orijentisanim Naprednjacima Adem-age Mešića, potom na raskole unutar JMO 1922 (na Spahinovce i pristalice tuzlanskog muftije Maglajlića), potom pristalice Spahine JRZ i pristalice Mačeka itd. U tom kontekstu, treba posmatrati i raskole unutar vjerskih elita, sa teškim posljedicama na stanje pismenosti i obrazovanosti i uopće pitanja modernizma, manje više prokazanog, unutar bošnjačkog naroda.

Na pojavi Rijaseta, autor je realno opisao stanje te temeljne bošnjačke vjerske institucije u pojedinim periodima, ukazujući na posljedice osporavanja reformskog kursa reisa Džemaludina Čauševića ili na stanje te institucije u takozvanim "Titinim vremenima". Ne robujući stereotipima o crvenom, komunističkom, ćafirskom, ovakvom ili onakvom reisu, sasvim objektivno tu instituciju stavlja u prostor i vrijeme, dajući akcenat na njeno mukotrpno suočavanje sa raznim problemima i teškoćama, stranputicama i usponima.

Kako su se svi ti raskoli, nesnalaženja i lutanja odrazili na poziciju bošnjačkog naroda tokom Drugog svjetskog rata, pitanje je kojim se ovaj autor bavi takoreći u kontinuitetu, a u ovoj knjizi u tri opširnija stilski dobro "upakovana" priloga. Odbacivši unaprijed zadate stereotipe o sudbini Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu, uslovno i lijevi i desni pristup toj tematici, služeći se manje poznatim ili nepoznatim izvorima, profesor Jahić

je, hajmo reći, nakon nekih početnih lutanja, uspio doći do realnih odgovora na to pitanje. Kontekstualizirajući izvore o političkom i promidžbenom nastupanju jedne, druge i treće strane prema Bošnjacima, u prilogu pod naslovom "Ideje u sukobu. Šta se poručivalo *braći muslimanima* u Drugom svjetskom ratu" na najbolji način je rasvijetlio tragično stanje tog naroda u haosu Drugog svjetskog rata... Svojim radovima ne temu Bošnjaci u Drugom svjetskom ratu, Adnan Jahić je među prvim našim istraživačima rasvijetlio realno stanje u odnosima između ustaškog režima i Bošnjaka ili ustaškog režima prema Bošnjacima. U tom smislu skrenuo bih pažnju na prilog u ovoj knjizi pod naslovom "Bošnjaci i Nezavisna Država Hrvatska. Od nade i lojalnosti do gorčine i otpora", koji sam po sebi već u naslovu jezgrovito definiše poziciju bošnjačkog naroda u toj državnoj tvorevini. Ukazujući na slojevitost i složenost tih odnosa, netrpeljivost i nepovjerenje, ponegdje i otvoreno neprijateljstvo, razbio je i "lijeve" i "desne" stereotype o naklonjenosti bosanskih muslimana prema ustašluku, o muslimanskim formacijama u toku Drugog svjetskog rata, te pretjerivanjima u pogledu ideološke pozadine i karaktera poznatih muslimanskih rezolucija protiv ustaškog divljanja u drugoj polovini 1941. godine. Bosanski muslimani (Bošnjaci) nisu imali ni svoje ustaše, a ni svoje četnike, nisu imali ni svoju kvislinšku, ovakvu ili onakvu državnu tvorevinu, niti bilo kakvu autonomnu upravu, oni nisu ni mogli stvarati takve postrojbe, što ne znači da u njima nisu služili pod prisilom, ovako ili onako. Objektivnim historijskim činjenicama, kontekstualiziranjem izvora prvog reda, prof. Jahić je u dobroj mjeri rasvijetlio poziciju bosanskih muslimana u okvirima NDH. Treba pažljivo iščitati njegove radove na temu takozvanog "bošnjačkog ustaškuka" i samo će nam se kazati koliko su besmislene (i zlonamjerne) tvrdnje da je preko 60% ljudstva u ustaškim postrojbama bilo

bošnjačke nacionalnosti ili islamske konfesije, kao i stavljanje znaka jednakosti između ustaša i muslimanskih oružanih formacija, tipa DOMDO pukovnije u tuzlanskom kraju od početka 1942. do polovine 1943. godine. Nije teško zaključiti kome služe danas pretjerivanja u tom pogledu i sa jedne, i sa druge i sa treće strane.

Poznato je da svaki istraživač prošlosti mora uložiti podjednako mnogo napora da bi prevazišao kako problem nedostatka, tako i "viška" historijskih izvora. U prvom slučaju treba doći do novih (dopunskih) izvora, u drugom odabrati prave i "najjače". Autor ove knjige suočavao se manje sa problemom nedostatka, a više sa problemom izbora onih pravih i najjačih iz obilja dostupnih mu historijskih izvora. – jer za historijski period koji čini vremenski okvir ove knjige (kao period naše novije historije), u principu ima dosta historijskih i danas prilično dostupnih, a još uvijek malo poznatih ili nepoznatih izvora i literature. U svom stvaralačkom postupku na ovoj knjizi, i inače u svom dosadašnjem radu, prof. Jahić je po pravilu nalazio prava rješenja i odgovore do kojih su ga vodili izvori, a ne neka unaprijed zadata teza ili šema.

Dakle, onako kako je bilo, što bi rekao veliki historičar Leopold Ranke.

Historičar od zanata ne može drugačije i kad bi htio.

Jer odgovoran odnos prema prošlosti, a i sadašnjosti, kako Jahić uzgred napisa uvodeći nas u ovu svoju knjigu, ne može se "graditi u savezništvu sa površnim uvidima i nekritičkim interpretacijama minulih događaja..."

Ova knjiga je za nas važna jer snažno (a ne u skromnoj mjeri, kako u svojoj skromnosti, napisa njen autor) promovise ovaj zahtjev u našoj savremenoj historiografiji.

To je kredo u njegovom pristupu našoj prošlosti uopće.

Pa i u ovoj knjizi.

Prof. dr. Omer Hamzić